

ВСТУП

Українська земля багата на історичні та природні пам'ятки, які традиційно пошановували українці від давніх давен. Однак у XIX–XX ст. на політику влади стосовно охорони культурної спадщини та формування музеїв значно впливали різноманітні ідеологи.

Загалом розвиток музейної справи та охорони культурної спадщини в Україні відповідав подібним процесам у Центрально-Східній Європі, а його успіхи та невдачі відображали ті чи інші особливості історичного процесу.

Вивчення історії музейної справи та охорони культурної спадщини в Україні – важлива складова підготовки фахівця з музейної справи та охорони пам'яток.

Предметом посібника є поетапний розгляд розвитку тієї частини культурної сфери України, в межах якої відбувались накопичення, збереження, популяризація та вивчення рухомих та нерухомих пам'яток природи, історії та культури.

В основу викладу навчального матеріалу покладено хронологічний принцип, а увесь курс розподілено на дві частини: підросійська Україна, в якій окремо виділено Причорномор'я, та Західну Україну, оскільки музейна мережа на цих територіях сучасної України формувалась у різних суспільно-політичних умовах. Разом з тим суворі соціальні експерименти 1920–1940-х рр. майже знівлювали відмінності поміж різними регіонами первісної УРСР. Тому історичний період від 1918 р. розділено на дві частини. Детальний виклад матеріалу починаємо від XIX ст., коли в Україні масово виникають музеї та пам'ятоохоронні структури як окремі установи та організації. Окрім музеїв розглянуто історико-культурні заповідники як особливі інституції, в яких зберігаються нерухомі та рухомі пам'ятки разом із ландшафтом конкретної території. Цей тип інституції, сформований в Україні у

1920-ті рр., сьогодні активно розвивається, як і громадський сектор пам'яткоохоронної діяльності та музейництва, що сформувався в Україні в останні десятиліття.

Посібник призначено насамперед для студентів спеціальності “Музеєзнавство, пам'яткознавство”, а також для всіх, хто цікавиться історією пам'яткоохоронної діяльності та українського музейництва. Метою посібника є формування у студентів теоретичних і практичних знань про створення перших колекцій мистецьких пам'яток та старожитностей в Україні, зародження музейної справи, початки українського музеєзнавства як сфери знань, необхідної в професійній діяльності, а також ознайомлення з характером та історією збірок найбільших музеїв України.

Основою для написання посібника стали матеріали з історії створення українських музеїв та історико-культурних заповідників із використанням багатой історіографії пам'яткоохоронної діяльності. Окрім довідників, путівників, каталогів колекцій джерелом вивчення історії збереження культурної спадщини стали історико-краєзнавчі нариси певних місцевостей, а також спогади діячів музейництва, краєзнавства та археології.

Одним із перших українських музеєзнавців був творець Національного музею – фундації митрополита Андрея Шептицького у Львові – Іларіон Свенціцький (1876–1956). Його праця “Про музеї і музейництво” (1920 р.) дала поштовх в Україні початку численних досліджень з історії музеїв України.

Важливим джерелом для вивчення історії музейної справи та охорони культурної спадщини в Україні до періоду світових воєн є праця сучасника І. Свенціцького, дослідника історії польської культурної спадщини Едварда Хвалевіка (1873–1956). Як експерт польської комісії у справі з виконання постанов Ризького мирного договору стосовно повернення польських бібліотечних збірок із Петрограда та Києва Е. Хвалевік опрацював важливу інформацію про культурну спадщину України.

Одним із перших узагальнень досвіду музейної роботи в Радянській Україні було дослідження Василя Дубровського “Музеї на Україні”, яке видано у Харкові в 1929 р. Про історію музейних будівель кінця XIX – першої половини XX ст. викладено у книзі М. Т. Катерноги, виданій 1952 року. Зібраний київським археологом та музеєзнавцем Галиною Мезенцевою матеріал з історії музеїв України використано у низці

публікацій кінця 1950-х рр., які завершилися виданням першого в Україні авторського курсу лекцій з музеєзнавства (1980 р.), які читала впродовж 1950–1970-х років у Київському університеті професор Г. Г. Мезенцева (1923–1997). Її колега за кафедрою Юрій Омельченко пише серію наукових робіт на цю тему. У часи перебудови Ганна Скрипник досліджує історію формування етнографічних колекцій музеїв України.

Окремою сторінкою історії музейної справи є становлення й розвиток громадських музеїв України, які досліджували А. С. Василенко, а останнім часом Люся Перейма, а також музеїв при ВНЗ України (Ігор Шидловський, Світлана Муравська та ін.).

Значно зріс інтерес до історії музеїв України за останні два десятиліття, коли набуває поширення вузька спеціалізація в освіті й зокрема з'являються музеєзнавчі спеціальності.

До 1992 р. в Україні готували музеєзнавців лише на кафедрі археології та музеєзнавства історичного факультету Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка (нині – Київський національний університет імені Тараса Шевченка, далі – КНУ). У 1955 р. для випускників кафедри було затверджено кваліфікацію “історик, археолог-музеєзнавець, учитель історії та суспільствознавства”.

Згодом таких фахівців готують на кафедрі історії України та музеєзнавства Харківської державної академії культури, а від 1992 р. – на кафедрі музеєзнавства й охорони культурної спадщини Київського національного університету культури і мистецтв. За останні десять років готують музеєзнавців у Східноєвропейському національному університеті імені Лесі Українки (м. Луцьк) та у Національному університеті “Львівська політехніка”. Також окремі курси з музеєлогії викладають на гуманітарних, історичних, геологічних, географічних, біологічних факультетах інших університетів України, а також у вищих навчальних закладах системи політехнічної освіти.

Поглиблене вивчення засад музейної роботи зумовило появу наукової літератури, насамперед з історії музейної справи. Сформувались школи з вивчення історії музейництва та охорони культурної спадщини. Хрестоматійними стали праці Л. Д. Федорової, Р. Маньківської та ін. Подібні тенденції до поглибленого вивчення історії перших музеїв та колекцій України отримують жваве зацікавлення у сусідніх державах. 2013 р. у Познані побачило світ ґрунтовне дослідження М. Довнар-Буковица та М. Слівінського “Зброя палацу у

Підгірцях”, яке автори вважають лише першим томом про історію колекції Підгорецького замку на Львівщині.

У посібнику автори намагалися також зібрати, узагальнити та проаналізувати науковий, творчий доробок дослідників культурної спадщини України, розкрити їхній внесок в охорону пам’яток та створення музеїв України. З цією метою в посібнику подано матеріали, що ілюструють підсумки роботи найважливіших українських музеїв, а також наукову бібліографію вчених. Зорієнтуватись у персоналіях допоможуть короткі біографічні довідки, подані у додатку.